

УДК 338.43:339.137.2(477.42)

М. А. Місевич

к.е.н.

Житомирський національний агроєкологічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ЯК ЧИННИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТЕНЦІЙНОЇ (РЕСУРСНОЇ) КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИСОКОТОВАРНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто основні можливості та резерви для покращання матеріально-технічної бази, що є ключовим чинником для забезпечення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області. Здійснено аналіз складових матеріально-технічної бази досліджуваних підприємств. Розроблено модель оптимізації складових матеріально-технічних ресурсів на прикладі типового високотоварного сільськогосподарського підприємства регіону дослідження, з метою підвищення його конкурентоспроможності. Визначено, що підвищення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств потребує застосування ресурсозберігаючих заходів у комплексності та системності.

Ключові слова: матеріально-технічні ресурси, ресурсний потенціал, потенційна конкурентоспроможність, високотоварні аграрні підприємства.

Постановка проблеми

Інтенсивне ведення високотоварного сільськогосподарського виробництва передбачає послідовне кількісне зростання та якісне оновлення основних виробничих фондів, забезпечення нормативної потреби в оборотних засобах і кваліфікованих кадрах. Незалежно від форм господарювання, рівень фондозабезпеченості сільськогосподарського виробництва дозволяє вирішувати завдання соціально-економічного розвитку всіх типів підприємств і галузей.

Складові ресурсного потенціалу здійснюють значний вплив на ефективність функціонування високотоварного сільськогосподарського підприємства. Серед них ключову роль у забезпеченні потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності підприємства відіграють матеріально-технічні ресурси.

Аграрні реформи, які здійснюються в Україні, мають однобічний характер. Вони спрямовані винятково на роздержавлення і приватизацію майна, розвиток різних форм господарювання й вирішення інших організаційних питань і недостатньо охоплюють проблему розвитку матеріально-технічної бази господарств, індустріалізації та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. У результаті склався великий дефіцит сільськогосподарських машин і обладнання. У той же час при переході від високотоварних господарств до дрібнотоварних, що відбувається при трансформації форм господарювання, потреба в машинах і всіх інших виробничих фондах зростає.

Пошук основних шляхів удосконалення матеріально-технічної бази високотоварних аграрних підприємств сприятиме забезпеченню їхньої потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності і підвищенню ефективності функціонування в умовах обмеженості ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

В економічній літературі відсутнє визначення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності підприємства, а його фактори безпосередньо пов'язують із конкурентоспроможністю підприємства. З методологічної точки зору, це є невірним, тому нами пропонується таке визначення даної категорії: потенційна (ресурсна) конкурентоздатність підприємства – це економічна категорія, яка характеризується відносною здатністю підприємства за допомогою матеріальних, трудових, організаційно-технічних, управлінських, технологічних та фінансових ресурсів досягти бажаний ефект конкурентоспроможності продукції на ринку.

Суть потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності підприємства, як зазначають дослідники даного питання, можна розкрити через визначення її факторів. В аграрній сфері до таких факторів можна віднести:

- природні умови, в яких здійснює виробничу діяльність підприємство порівняно з підприємствами-конкурентами (якість землі);
- рівень використання земельних, трудових, фінансових і матеріальних ресурсів порівняно з підприємствами-конкурентами;
- рівень організації у підприємстві виробничих процесів і рівень технології порівняно з конкурентами [1].

Портер М. Е. вважає, що необхідно розглядати конкурентоздатність підприємства через порівняння його конкурентних переваг високого й низького порядку з аналогічними перевагами інших фірм на ринку [2, с. 232–236].

З. Є. Шерньова та С. В. Оборська трактують конкурентоздатність підприємства як „ ... рівень його компетенції стосовно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його складових: технології, ресурсів, менеджменту (особливо – стратегічного поточного планування), навичок і знань персоналу тощо, що знаходить виявлення в таких результуючих показниках, як якість продукції, прибутковість, продуктивність тощо” [5, с. 67].

Проблемі ефективного використання ресурсного потенціалу, і матеріально-технічних ресурсів зокрема, присвячені роботи А. Юзефовича. Він наголошує на тому, що ефективне використання ресурсного потенціалу пов'язано з оптимізацією розподілу ресурсів між галузями і сферами виробництва, економічними районами та областями, який би забезпечував не тільки високу результативність та економічну ефективність виробництва, але й динамічність розвитку у природі і суспільстві [6]. Царенко О. М. та Злобін Ю. А. вказують на

те, що зростання виробництва сільськогосподарської продукції можливе, коли природні і матеріальні елементи потенціалу у процесі їх використання найповніше будуть реалізовувати продуктивну силу землі [4]. Трегобчук В. М. наголошує на тому, що формування й високопродуктивне використання виробничих фондів є одним з головних завдань економіки і організації сільського господарства. Оснащення галузі економічно високопродуктивними машинами і обладнанням, спеціалізованими транспортними засобами сприяло б переведенню сільськогосподарського виробництва на індустріальну основу. Інтенсифікація та індустріалізація виробництва, підвищення фондозабезпеченості господарств й енергоозброєності праці дасть можливість підвищувати її продуктивність і дозволить раціональніше використовувати трудові ресурси [3].

Дослідивши економічну літературу, можна зробити висновок, що не існує однозначної думки щодо ключової ролі тих чи інших складових аграрного ресурсного потенціалу у забезпеченні потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності підприємств.

Мета, об'єкт та методика дослідження

Пошук та визначення основних напрямів удосконалення матеріально-технічної бази високотоварних сільськогосподарських підприємств щодо забезпечення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності є метою даної статті. Об'єктом дослідження є процес удосконалення матеріально-технічної бази як одного із ключових чинників забезпечення потенційної конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є *діалектичний метод пізнання та системний підхід* до вивчення фундаментальних положень економічної теорії, а також надбання аграрної економічної науки з проблем забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників. За допомогою *абстрактно-логічного методу* уточнено сутність потенційної конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. З метою визначення міри впливу показників потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності, конкурентоспроможності підприємства, інших чинників на показник рівня товарності високотоварного сільсько-господарського підприємства застосовано *економіко-статистичний метод*, зокрема його прийоми – *графічний, розрахунково-конструктивний, порівняння, аналітичних групувань* тощо. Використання *монографічного методу* дало змогу дослідити проблеми використання складових матеріально-технічної бази з метою забезпечення потенційної конкурентоспроможності на прикладі типового високотоварного сільськогосподарського підприємства Житомирської області. За допомогою *економіко-математичного методу*, зокрема лінійного програмування із використанням ЕОМ, здійснено оптимізацію співвідношення

між складовими аграрного ресурсного потенціалу, матеріально-технічних ресурсів, і на цій основі підвищення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності типового високотоварного сільськогосподарського підприємства.

Результати досліджень

Важливим завданням збереження, оновлення і розвитку матеріально-технічної бази аграрного сектора економіки Житомирської області наразі є удосконалення організації використання машинно-тракторного парку високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону. Зменшення за десятирічний період майже вдвічі кількості тракторів, зернозбиральних комбайнів, інших сільськогосподарських машин і знарядь у сфері високотоварного аграрного виробництва, їх знос до 75% і більше при практичній відсутності поповнення машинного парку новими технічними засобами вимагає проведення інвентаризації наявної техніки, незалежно від форм власності високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області, в експлуатації яких вона перебуває, з визначенням потреби в агрегатах, вузлах, запасних частинах для відновлення її використання. Значна частина технічних засобів, зокрема зернових комбайнів, яка нині не експлуатується через несправність окремих агрегатів та вузлів, може бути відремонтована і використовуватись у виробництві. Відновлена техніка, що відпрацювала амортизаційний строк, становить досить високу питому вагу в загальному кількісному складі наявних тракторів, зернозбиральних комбайнів, інших комбайнів спеціального призначення тощо. За цих умов необхідно здійснити організаційно-технічну роботу з відновлення ремонтної бази у високотоварних сільськогосподарських підприємствах регіону, поглиблення її спеціалізації, забезпечення кваліфікованими кадрами, електронно-обчислювальною апаратурою. Це має суттєве значення не тільки для проведення ремонтних робіт, а й профілактичних заходів у процесі експлуатації техніки.

Проблему формування ефективної системи управління ресурсним забезпеченням високотоварного сільського господарства Житомирської області необхідно розглядати в безпосередньому зв'язку з наявним рівнем розвитку матеріально-технічної бази, політикою ресурсозбереження і оптимізації використання ресурсного потенціалу.

Питання ресурсозбереження охоплюють техніку, технологію, і організацію виробництва, пов'язані з формуванням нового типу господарського мислення, яке базується на ефективному використанні підприємницьких й інтелектуальних ресурсів. Необхідні пошуки і адаптація якісно нових методичних підходів до дослідження системи ресурсного забезпечення, визначення ефективності її функціонування і, у першу чергу, з точки зору ресурсозбереження. Необхідний системний підхід у дослідженнях і оцінці ресурсного потенціалу й визначення

критеріїв ефективності його використання. Вирішення даної проблеми значно залежить від керівництва, рівня планування і управління високотоварними сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області.

Рівень товарності високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області коливається від 79 % до 108 %. При цьому, середній рівень товарності складає 95,6 %. З метою оптимізації співвідношення між складовими аграрного ресурсного потенціалу, зокрема матеріально-технічних ресурсів, і на цій основі підвищення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності типового високотоварного підприємства Житомирської області, розробимо економіко-математичну модель для ПАФ «Єрчики», чий показник рівня товарності наближується до середнього по регіону і складає 95,2 %.

Економічну постановку задачі можна сформулювати таким чином: визначити оптимальне поєднання галузей і спеціалізації виробництва на прикладі високотоварного аграрного підприємства ПАФ «Єрчики» Попільнянського району Житомирської області. Вирішення даної задачі дозволить дати відповідь на питання щодо покращання матеріально-технічної бази як ключового чинника підвищення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності досліджуваного високотоварного сільськогосподарського підприємства. ПАФ «Єрчики» є одним із стабільних і перспективних високотоварних аграрних господарств Житомирської області. Має сприятливі природні і економічні умови для ведення аграрного виробництва. Напрацьований досвід роботи і наявні виробничі ресурси створюють можливості для нарощування розвитку виробництва сільськогосподарської продукції. ПАФ «Єрчики» має зерново-скотарський виробничий напрямок (скотарство молочного напрямку). Загальна земельна площа господарства – 4991 га, сільськогосподарські угіддя – 4907 га, в тому числі 4681 га ріллі. У господарстві за контрактом працює 288 чол. У напружений період сільськогосподарських робіт ПАФ «Єрчики» додатково залучає працівників.

Автопарк господарства складається із 12 вантажних автомобілів. У тракторній бригаді налічується 14 тракторів, також господарство має 5 зернозбиральних комбайнів СК-6, незважаючи на це, всі комбайни застарілі і дають низьку продуктивність. Господарство повністю забезпечене тваринницькими приміщеннями та іншими господарськими будівлями. Усі культури, що вирощуються в господарстві, є прибутковими, скотарство в цілому, також. Основний прибуток у скотарстві дає виробництво молока. Надій на одну корову за останні роки коливається в межах від 5200 до 6100 кг. Аналіз економічних умов і тенденцій діяльності дозволяє зробити висновок, що ПАФ «Єрчики» має значні резерви економічного зростання. Спеціалісти і працівники господарства повинні зосередити свою виробничу діяльність на вирощуванні зернових, багаторічних і однорічних трав, виробництві молока. За допомогою цих галузей та організації переробки зерна, продукції скотарства в господарстві

можна домогтися позитивних зрушень і одержати значний прибуток (2595 тис. грн), як наслідок оптимального поєднання галузей і спеціалізації виробництва. Згідно з оптимальним прогнозом, ПАФ «Єрчики» для отримання максимального прибутку доцільно удосконалити структуру посівних площ сільськогосподарських культур (табл. 1) і поголів'я тварин (табл. 2).

У структурі посівних площ питома вага зернових і зернобобових складатиме 52,6 %, що відповідає оптимальній структурі посівних площ у сівозмінах, площу посіву озимих зернових необхідно зменшити до 1074 га. Посіви кукурудзи на зерно та зернобобових збільшити, відповідно, на 12 і 26 га.

Таблиця 1. Розмір та структура посівних площ у ПАФ «Єрчики»

Сільськогосподарськ і культури	Фактично 2014 р.		Оптимальний прогноз		Відхилення, ±	
	га	%	га	%	га	%
Озимі зернові	1116	25,9	1074	24,9	-42	-1,0
Ярові зернові	510	11,8	493	11,4	-17	-0,4
Кукурудза на зерно	635	14,7	647	15,0	+12	+0,3
Зернобобові	25	0,6	51	1,2	+26	+0,6
Зернових – разом	2286	53,1	2265	52,6	-21	-0,5
Картопля	5	0,1	12	0,3	+7	+0,2
Кормові коренеплоди	20	0,5	36	0,8	+16	+0,3
Кукурудза на силос і зелений корм	633	14,6	654	15,2	+21	+0,6
Однорічні трави	1042,5	24,2	1028,5	23,9	-14	-0,3
Багаторічні трави	281	6,5	312	7,2	+31	+0,7
Кормові – разом	1981,5	46,0	2042,5	47,4	+61	+1,4
Вся посівна площа	4307,5	100,0	4307,5	100	-	-

Джерело: розраховано за даними річних звітів ПАФ «Єрчики».

Згідно з оптимальним прогнозом, поголів'я великої рогатої худоби зросте, зокрема за рахунок поголів'я молочного стада, проте поголів'я відгодівельного стада зменшуватиметься. З метою підвищення виробництва молока, даному господарству необхідно досягти істотного підвищення продуктивності тварин та поновити молочне і відгодівельне стадо племінною худобою високих репродукцій, недопущення яловості корів, забезпечення повноцінної за зоотехнічними нормами годівлі тварин, збереження заготованих кормів, дотримання норм годівлі.

Таблиця 2. Розмір та структура поголів'я тварин у ПАФ «Єрчики»

Сільськогосподарські культури	Фактично 2014 р.		Оптимальний прогноз		Відхилення, ±	
	гол.	%	гол.	%	гол.	%
Велика рогата худоба	2119	100	2132	100	+ 13	-
в т.ч. корови	548	25,9	593	27,8	+ 45	+ 1,9
нетелі	182	8,6	171	8,0	- 11	- 0,6
молодняк на вирощуванні і відгодівлі	1389	65,5	1368	64,2	- 21	- 1,3

Джерело: розраховано за даними річних звітів ПАФ «Єрчики».

Збільшення обсягів виробництва у рослинництві і скотарстві призведе до покращення господарської ситуації в ПАФ «Єрчики» (табл. 3).

Таблиця 3. Оптимізація основних параметрів виробничої діяльності ПАФ «Єрчики»

Показник	Фактично 2014 р.	За оптимальним прогнозом	Відхилення, ±
Вартість товарної продукції – разом, тис.грн.	13655,0	15548,0	+ 1893
в т. ч. рослинництва	4029,0	5619,4	+ 1590,4
тваринництва	5190,0	6928,6	+ 1738,6
Матеріально-грошові затрати – разом, тис.грн.	9985	10290	+ 305
в т. ч. рослинництва	4230	4407	+ 177
тваринництва	5755	5883	+ 128
Чистий прибуток, тис.грн.	2573	3628	+ 1055
Рівень рентабельності, %	25,9	36,4	+ 10,5
Рівень товарності, %	89,3	91,7	+ 2,4
Рівень потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності	0,79	0,84	+ 0,05

Джерело: розраховано за даними річних звітів ПАФ «Єрчики».

У 2014 р. господарство отримало 2573 тис. грн чистого прибутку, рівень рентабельності виробництва склав 25,9%. При умові зростання рівня рентабельності до 36,4% і отриманні чистого прибутку в сумі 3628 тис. грн, за оптимальним прогнозом, господарство матиме можливість покращити склад машинно-тракторного парку, зокрема, придбати зернозбиральний комбайн, оскільки в господарстві є п'ять зернозбиральних комбайнів СК-6, два з яких знаходяться в експлуатації понад 10 років. Подальша їх експлуатація недоцільна, так як вони вимагають значних витрат на ремонт, мають великі наднормативні витрати палива, часто виходять з ладу у сезон збиральних робіт. Порівняно з

комбайнами провідних виробників світу СК-6 допускають великі втрати урожаю, які складають до 30% від біологічного урожаю. Тому планується зняти з експлуатації два комбайни СК-6 і замінити їх більш продуктивною і надійною технікою.

Додатковий прибуток від введення в експлуатацію комбайна MF-34 тільки від зменшення втрат урожаю становитиме близько 90 тис. грн на рік (також можливе одержання додаткового прибутку від зменшення витрат на експлуатацію та скорочення строків збирання урожаю).

У результаті аналізу ринку зернозбиральних комбайнів і власних фінансових можливостей найбільш доцільним визначено придбання комбайна MF-34, який був в експлуатації 2–5 роки. Комбайни цієї марки мають кращі технічні характеристики порівняно з комбайном Дон-1500, вищу надійність, менші втрати урожаю при збиранні, нижчі експлуатаційні витрати. За вартістю комбайну MF-34, що був в експлуатації, та новий Дон-1500 майже однакові. Так, вартість MF-34, що був в експлуатації 4 роки – 503,5 тис. грн з можливістю проведення повного розрахунку за 3 роки. Порівняння техніко-економічних показників комбайнів Дон-1500 та MF-34 свідчать про переваги останнього майже за усіма характеристиками. Обсяги виробництва в рослинництві дозволяють забезпечити оптимальне завантаження цього комбайна. Придбання нового комбайна такого класу для господарства економічно недоцільне у зв'язку з високою вартістю.

Підвищення ефективності сільського господарства на перехідному етапі до ринку досягається через формування раціональної інфраструктури у системі сервісного забезпечення і обслуговування виробництва на селі. Головним напрямом формування якісно нової системи матеріально-технічного та сервісного обслуговування високотоварного сільського господарства Житомирської області, з метою підвищення їх потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності, є створення технологічно та організаційно цілісної демонополізованої сітки, яка б охоплювала всі ланки, починаючи з виробництва сільськогосподарської техніки та обладнання і закінчуючи їх гарантійним та післягарантійним технічним обслуговуванням й ремонтом. Для формування такої системи матеріально-технічного та сервісного обслуговування сільського господарства необхідно створити конкурентоспроможну спеціалізовану мережу служб за участю підприємств-ділерів. Функції такої мережі повинні бути пов'язані, насамперед, із забезпеченням необхідними машинами, технікою і обладнанням, постачанням запасними частинами та комплектуючими, рекомендаціями щодо порядку виробленої експлуатації, технічного обслуговування і ремонту, консультаційною допомогою, навчанням працівників.

В умовах, коли більшість високотоварних сільськогосподарських товаровиробників Житомирської області є купівельно неспроможними, тобто – не в змозі придбати потрібні їм технічні засоби, а ринок пропонує найрізноманітніші машини, які потрібні виробникам, для вирішення цієї болючої

проблеми найдоцільніше використати світовий досвід купівлі сільськогосподарської техніки в кредит. Це дає змогу традиційним високотоварним виробничим сільськогосподарським структурам вирішувати питання забезпечення новою технікою не стільки за рахунок наявних заощаджень, скільки з майбутньої виручки. Важливу роль у поліпшенні формування структури матеріально-технічної бази високотоварних сільськогосподарських товаровиробників Житомирської області у сучасних умовах може відіграти лізинг. Він дозволяє не залучати позичений капітал і не заморожувати власний, економити на затратах, пов'язаних з володінням майном, встановлювати за погодженням з лізингодавцем гнучкий порядок здійснення лізингових платежів. Важливим напрямом підвищення ефективності використання технічних засобів є функціонування на державних і кооперативних засадах машинно-технологічних станцій. Ця організаційно-правова форма дозволить оперативніше виконувати технологічні завдання у високотоварних сільськогосподарських підприємствах регіону, забезпечувати повніше завантаження техніки протягом року. Особливо важливим є діяльність обслуговуючих кооперативів, які функціонують на безприбутковій основі.

Таким чином, формування ринкової інфраструктури матеріально-технічного, інженерного та сервісного обслуговування високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області повинно охоплювати всі організаційно-технологічні ланки виробничого процесу у сільському господарстві в цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень

З метою підвищення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області слід використовувати ресурсозберігаючі заходи у комплексності та системності.

Основними методами досягнення ресурсозбереження при високотоварному аграрному виробництві в регіоні дослідження повинні стати: посилення спеціалізації та кооперації у системі організації праці у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області з метою зменшення витрат і збільшення продуктивності праці; поліпшення якості ремонту та модернізації техніки, яка використовується у високотоварному аграрному виробництві; зменшення проміжку часу від поставки ресурсів на досліджувані підприємства до їх використання, що допоможе зменшити витрати на їхнє зберігання; використання якісного та ресурсозберігаючого обладнання у високотоварному аграрному виробництві;

використання при управлінні ресурсами провідного іноземного й вітчизняного досвіду в даній діяльності; впровадження принципів логістики при управлінні ресурсами у високотоварних сільськогосподарських підприємствах регіону; проведення роз'яснювальної роботи з трудовим колективом щодо

доцільності використання ресурсозбереження на кожному етапі виробництва. впровадження технологій, що передбачають багаторазове використання ресурсів на різних технологічних стадіях високотоварного сільськогосподарського виробництва тощо.

Подальші дослідження слід зосередити на вивченні окремих складових матеріально-технічних ресурсів, зокрема на інтенсивності їхнього впливу на рівень потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств з метою пошуку резервів для підвищення ефективності використання даних ресурсів.

Література

1. *Мацибора В. І.* Економіка сільського господарства: Підручник. / *В. І. Мацибора* – К.: Вища школа, 1994. – 415 с.
2. *Портер М. Е.* Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів: [Пер.з англ.] / *М. Е.Портер* – К.: Основи, 2003. – 496 с.
3. *Трегобчук В. М.* Формування і вдосконалення ресурсного потенціалу національного АПК в умовах ринкової економіки / *В. М. Трегобчук* // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 8–15.
4. *Царенко О. М.* Навколишнє середовище та економіка природокористування / *О. М. Царенко, Ю. А. Злобін* – К.: Вища шк., 2009. – 218 с.
5. *Шериньова З.Є.* Стратегічне управління: Навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. дисципліни / *З.Є. Шериньова, С. В. Оборська, Ю. М. Ратушний* – К.: КНЕУ, 2011. – 232 с.
6. Экономика природопользования. Аналитические и нормативно-методические материалы / *А. Юзефович* – М.: Наука, 2010. – 244 с.